

СИГУРНОСТТА КАТО ПРИОРИТЕТ ПРИ ОСЪЩЕСТВЯВАНЕТО
НА ГРАНИЧЕН КОНТРОЛ

Богомила Бинева

SECURITY AS A PRIORITY IN BORDER CONTROL

Bogomila Bineva

Abstract: *The free movement of people is one of the most important achievements of European integration. Based on trust between the Member States of the European Union, this freedom facilitates economic, political, and social relations between their citizens and the acquisition of all the benefits that this entails. However, alongside with privileges, it also requires an increased commitment to border control, because, in addition to national security and interests, border lines also protect community security and interests. In view of the full accession of the Republic of Bulgaria to the Schengen area and the official adoption by the Council of the European Union on 14 May 2024 of a new Pact on Migration and Asylum, the fact that the Regulations that make up its content provide for measures to protect national and/or internal security determines the author's interest in distinguishing between the two. The article presents the common dimensions of national and internal security and, by commenting on the definitions of the terms and tracing the legal framework in which they find their place, concludes on their similarity or differences.*

Keywords: *external borders, freedom of movement, security guarantee, comprehensiveness, border checks.*

Новият пакт за миграцията и убежището, приет през пролетта на 2024 година, в сила от 11 юни 2024 година, поставя рамки на миграционната политика на Европейския съюз (ЕС), на функционирането на планираната отдавна обща система за убежище, очертава и подходящата линия за действие в случай на бъдещи неочаквани ситуации на криза. Всички правила, които го изграждат, са формулирани по начин, гарантиращ солидарна и споделена отговорност между държавите членки както в оказването на помощ на лица в нужда, така и в борбата с трансграничната престъпност. Мерките имат за цел да върнат контрола по външните граници на Съюза, защото той е определящ за сигурността на обществото.

Свободата на движението през вътрешните граници на Европейския съюз е една от първите осъзнати и формулирани цели на Общността още в Преамбюла на Договора за създаване на Европейската икономическа общност. Тя изразява доверието и обединението, които градят Съюза, но има за свой предел неприкосновеността на сигурността. Вътрешната сигурност на ЕС като общност от държави зависи от националната сигурност на всяка една от тях. Гарантирането на националната сигурност в една държава гарантира едновременно сигурност за всички други членки. Рисковете и привилегиите, с които се свързва свободата на движение, се понасят от всички.

От 01 януари 2025 г. председателството на Съвета на Европейския съюз е поето от Полша, която определя за свое мото „Сигурност, Европа!“.¹ В рамките на съюз от двадесет и седем държави членки, които си сътрудничат помежду си в името на икономическото, социално и политическо развитие, поддържането на мир и спокойствие за гражданите, сигурността е широкообхванат термин. Конкретизацията му, както и средствата и методите, чрез които сигурността може да бъде осигурена, зависят от вида обществени отношения, които се нуждаят от защита. Председателството на Полша извежда седем области, върху чиято сигурност, ще съсредоточи усилията си:

- отбрана и сигурност,
- защита на хората и границите,
- устойчивост на външно вмешателство и дезинформация,
- гарантиране на сигурността и свободата на стопанската дейност,
- енергиен преход,
- конкурентоспособно и устойчиво селско стопанство,
- здравна сигурност.

Защитата на границите и хората на територията на Европейския съюз е въпрос с висока чувствителност през последните години, който създава напрежение и ангажира усилията на националните и европейските органи. Докладът за миграцията и убежището от 2023 г. на Агенцията на Европейския съюз в областта на убежището (EUAA) обобщава,² че през 2022 г. броят на разселените лица в световен план е достигнал до 108 милиона души, число, което влиза в конкуренция със стойностите от миграционната криза през 2015–2016 г. Но за разлика от този период, за който е характерно, че големият процент от преминаващи са лица

от Сирия, Афганистан и Ирак, които бягат от военни конфликти, преследване и опасност в държавите си по произход³, което дефинира техния бежански статус по смисъла на Конвенцията от 1951 г. за статута на бежанците (Женевската конвенция)⁴ и Протокола за статута на бежанците от 1967 г., както и Директива 2011/95/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 г. относно стандарти за определянето на граждани на трети държави или лица без гражданство като лица, на които е предоставена международна закрила, за единния статут на бежанците или на лицата, които отговарят на условията за субсидиарна закрила, както и за съдържанието на предоставената закрила⁵, за по-късния период на подем в миграционните движения тази тенденция **не** е характерна. Представителите са граждани на много и различни държави по произход, напуснали ги поради бедност, вътрешни конфликти, климатични сътресения, амбиции за по-добър живот. Изброените обстоятелства не ги квалифицират като лица, за които има основание да получат бежански статус. В зависимост от конкретните фактически обстоятелства остава възможност за получаване евентуално на хуманитарен статут-втория вид закрила, какъвто международната закрила по смисъла на чл. 1а от Закона за убежището и бежанците (ЗУБ)⁶ предвижда. Преценката за получаването на някоя от двете форми на защита е от специалната компетентност на Държавната агенция за бежанците (ДАБ). Провеждат се специални производства за оценка на обстоятелствата, обусловили решението за напускане на родината и приемането на нелегалния преход. При положителен извод Република България осигурява закрила на лицата, които се нуждаят от такава, в изпълнение на националната миграцион-

¹Приоритети. Полско председателство. Съвет на Европейския съюз. 2025. [on-line]. <https://polish-presidency.consilium.europa.eu/en/programme/priorities/>

²Агенция на Европейския съюз в областта на убежището (EUAA). Доклад за убежището за 2023 г. Резюме. 2023 г., с. 9.

³Spindler, W. 2015: The year of Europe's refugee crisis. 2015. [on-line]. <https://www.unhcr.org/news/stories/2015-year-europes-refugee-crisis>

⁴Ратифицирана със закон на НС от 22.04.1992 г. - ДВ, бр. 36 от 5.05.1992 г., в сила за България от 10.08.1993 г.

⁵ОВ L 337, 20/12/2011г., с. 9–26.

⁶Обн. ДВ. бр.54 от 31 Май 2002г., изм. ДВ. бр.39 от 1 Май 2024г.

на политика,⁷ на европейската такава, на човешките и християнски принципи. Обективно погледнато обаче, нито Република България, нито която и да е друга държава членка, а и Европейския съюз в цялост няма възможност да посрещне и интегрира всички нелегални имигранти, включително тези, за които не са налице предпоставките за получаване на закрила, и да удовлетвори икономическите им очаквания.

Извън социалния и икономически аспекти границата на толерантността към нелегалните имигранти се простира до създаването на опасност за националната сигурност на държавите членки, а с това и за вътрешната сигурност на Европейския съюз. Първото средство за предотвратяване на ескалация от вида е **граничният контрол**.

(3) *Граничният контрол е от интерес не само за държавите членки, на чиито външни граници се извършва, но така също и за всички държави членки, които са премахнали вътрешния граничен контрол. Граничният контрол следва да помогне за намаляване на незаконната миграция, в борбата с неза-*

*конното превеждане на хора през граница и трафика на хора и да предотврати всяка заплаха за вътрешната сигурност на държавите членки, за техния обществен ред, здравеопазване и международни отношения.*⁸

Съдържанието на четири⁹ от регламентите, които формират новия Пакт за миграция и убежище, определя, че контролът по границите гарантира вътрешната сигурност на Съюза, а на три¹⁰ от тях и/или националната сигурност. Във вътрешното законодателство на Република България, в Инструкцията за реда и организацията за извършване на граничните проверки¹¹, също се срещат и двата вида сигурност, но нито там, нито в европейското законодателство, е изяснено дали има и в какво се изразява разликата между тях. Обстоятелството възбужда въпроси като: Дали критериите за опасност за националната и вътрешната сигурност са различни? Какъв е изходът, ако резултатът в оценката за опасността спрямо двата вида е различен?

За целта на изясняването им ще бъдат разгледани дефинициите на двата термина,

⁷ Национална стратегия по миграция на Република България 2021-2025. с.31.

⁸ Регламент (ЕС) 2024/1356 на Европейския парламент и на Съвета от 14 май 2024 година за въвеждане на скрининг на граждани на трети държави на външните граници и за изменение на регламенти (ЕО) № 767/2008, (ЕС) 2017/2226, (ЕС) 2018/1240 и (ЕС) 2019/817.

⁹ Регламент (ЕС) 2024/1351 на Европейския парламент и на Съвета от 14 май 2024 година относно управлението на убежището и миграцията, за изменение на регламенти (ЕС) 2021/1147 и (ЕС) 2021/1060 и за отмяна на Регламент (ЕС) 604/2013; Регламент (ЕС) 2024/1356; Регламент (ЕС) 2024/1358 на Европейския парламент и на Съвета от 14 май 2024 година за създаване на системата Евродак за сравняване на биометрични данни с цел ефективно прилагане на регламенти (ЕС) 2024/1351 и (ЕС) 2024/1350 на Европейския парламент и на Съвета и на Директива 2001/55/ЕО на Съвета и за установяване на самоличността на незаконно пребиваващи граждани на трета държава и лица без гражданство и относно искания за сравняване с данните в Евродак, отправени от правоприлагащите органи на държавите членки и Европол за целите на правоприлагането, за изменение на регламенти (ЕС) 2018/1240 и (ЕС) 2019/818 на Европейския парламент и на Съвета и за отмяна на Регламент (ЕС) №603/2013 на Европейския парламент и на Съвета; Регламент 2024/1359 на Европейския парламент и на Съвета от 14 май 2024 година за справяне със ситуации на криза и форсмажорни обстоятелства в областта на миграцията и убежището и за изменение на Регламент (ЕС) 2021/1147.

¹⁰ Регламент (ЕС) 2024/1347 на Европейския парламент и на Съвета от 14 май 2024 година относно стандартите за определянето на гражданите на трети държави или лицата без гражданство като лица, на които е предоставена международна закрила за единен статут на бежанците, или на лицата, които отговарят на условията за субсидиарна закрила и за съдържанието на предоставената закрила, за изменение на Директива 2003/109/ЕО на съвета и за отмяна на Директива 2011/95/ЕС на Европейския парламент и на Съвета; Регламент (ЕС) 2024/1349 на Европейския парламент и на Съвета от 14 май 2024 година за установяване на процедура на границата за връщане и за изменение на Регламент (ЕС) 2021/1148; Регламент (ЕС) 2024/1359.

¹¹ Инструкция № 8121з-1492 от 4 ноември 2022 г. за реда и организацията за извършване на граничните проверки на граничните контролно-пропускателни пунктове. ДВ бр. 91 от 15.11.2022 г.с. 17–30.

какво е съдържанието им, както и какви са мерките и средствата за тяхната гаранция, предприемани при осъществяването на граничен контрол.

Концепцията за национална сигурност от 1998 г.¹² първа включва понятието национална сигурност. Тя не дава негова легална дефиниция, но извежда какви са изискванията за гарантиране на наличие: „Национална сигурност има, когато са защитени основните права и свободи на българските граждани, държавните граници, териториалната цялост и независимостта на страната, когато не съществува опасност от въоръжено нападение, насилствена промяна на конституционния ред, политически диктат или икономическа принуда за държавата и е гарантирано демократичното функциониране на държавните и гражданските институции, в резултат на което обществото и нацията запазват и увеличават своето благосъстояние и се развиват.“ Концепцията от 1998 г. поставя рамките за разбиране на същността на националната сигурност и за нейното осигуряване. Съдържанието на акта сочи, че тя се определя от една страна от удовлетворените интереси на гражданите, обществото и държавата, а от друга като сбор от компоненти: икономика, политика, демографско развитие, вътрешен ред, безопасност и др.. Издадена в преходен период на присъединяването на България към Европейския съюз¹³ и към Северноатлантическия алианс (НАТО)¹⁴ концепцията маркира важното значение, което колективните системи за сигурност дават спрямо политика, сигурност, икономика, наука, тех-

нология, но подсказва и за рисковете, с които присъединяването към колектив от държави се свързва. Изхождайки от обстоятелството, че всяка отделна държава полага различни по вид и интензитет грижи за своята национална сигурност, обединяването предпоставя опасността за единица да се превърне в опасност за цялото¹⁵. Вътрешната сигурност на колектива се определя от състоянието в държавите, които я формират.

Определението за същността на националната сигурност с малки езикови различия, но не и такива по същество, открива мястото си по-късно в Закона за защита на класифицираната информация¹⁶ и в Закона за Държавна агенция „Национална сигурност“¹⁷. През 2015 г. е приет и Законът за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност¹⁸, чийто чл. 2 извежда легалната дефиниция на понятието: „Национална сигурност е динамично състояние на обществото и държавата, при което са защитени териториалната цялост, суверенитетът и конституционно установеният ред на страната, когато са гарантирани демократичното функциониране на институциите и основните права и свободи на гражданите, в резултат на което нацията запазва и увеличава своето благосъстояние и се развива, както и когато страната успешно защитава националните си интереси и реализира националните си приоритети.“¹⁹ Съдържанието на понятието разкрива крехкостта на националната сигурност, която не е константно, а динамично състояние, зависещо от много и различни компоненти: хора, събития и обстоятелства²⁰

¹² Концепция за национална сигурност на Република България. Обн. ДВ бр. 46 от 22 април 1998 г.

¹³ На 16 декември 1995 г. България подава официално молба за членство в Европейския съюз.

¹⁴ През 1997 г. България заявява категорично желанието си за присъединяване към НАТО. Същата година правителството приема Национална програма за подготовка и присъединяване на България към НАТО.: История. Процесът на присъединяване на България към НАТО. [on-line] <https://www.mfa.bg/bg/3948>.

¹⁵ т. 12 и т. 13 от Концепцията за национална сигурност на Република България.

¹⁶ Обн. ДВ. бр. 45 от 30 Април 2002 г., изм. ДВ. бр. 13 от 13 февруари 2024 г.

¹⁷ Обн. ДВ. бр. 109 от 20 Декември 2007 г., изм. ДВ. бр. 70 от 20 август 2024 г.

¹⁸ Обн. ДВ бр. 61 от 11 Август 2015 г., доп. ДВ бр. 15 от 22 февруари 2022 г.

¹⁹ По-подробно представяне на развитието на понятието с коментар: Дойнова, Д. Системата за националната сигурност на Република България като част от сигурността на Европейския съюз: в Годишник на Стопанска академия „Д.А. Ценов“ Свищов. Том СХХІІІ, 2020 г., с. 134–139.

²⁰ Например при провеждането на кръгла маса „Стратегията за националната сигурност на Република България в контекста на променящата се международна среда за сигурност“ в коментар на Стратегията от 2011 г. експертите признават нейните положителни характеристики, но излагат и притесненията си за неподготвеност на страната за посрещане на новите обстоятелства от вида на: проблемите

с възможност да бъде повлияна и дебалансирана от един човек и неговото противоправно поведение. Следователно всяко лице, гражданин на Република България или чужденец, който се намира на територията на държавата, е важен, защото благосъстоянието и поведението на всеки отделен индивид са определящи.

Актуализираната стратегия за националната сигурност на РБ²¹ в коментар на опасностите за националната сигурност изрично сочи и нелегалната миграция. Тя е възможно основание за възникване на проблеми от социален, икономически, политически, криминален характер.²² За преодоляването на всяка от посочените опасности е необходим всеобхватен и съгласуван подход, включващ различни методи и средства, прилагани навременно и пропорционално²³, които гарантират, поддържат или възстановяват благосъстоянието в обществото.²⁴ Те изграждат националната сигурност „като система от най-висок ред, осигуряваща прогресивното функциониране на нацията и държавата“²⁵, а тяхното комплексно прилагане гарантира контрол върху

нелегалната миграция и наличие на готовност за посрещане на друг внезапен поток.

Терминът **сигурност** се открива в текста на договорите за европейските общности с измененията и допълненията, които Единният европейски акт въвежда.²⁶ Пет години по-късно с приемането на Договора от Маастрихт²⁷ външната политика и политика на сигурност са обособени във Втория стълб на ЕС²⁸, а сътрудничеството в областта на правосъдието и вътрешните работи в Третия стълб. Сътрудничеството се изразява в съгласуваност на политиките и взаимопомощ между ЕС и държавите членки в отделни области, гарантиращи **вътрешната сигурност**, сред които попадат²⁹:

- правилата, уреждащи преминаването на външните граници на Общността и упражняването на контрол по тези граници,
- борбата с незаконната имиграция,
- общата политика на предоставяне на убежище.

Член 3 от Договора от Маастрихт³⁰ поставя за цел утвърждаването на ЕС на международната сцена чрез прилагане на обща политика в областта на външните отноше-

в Украйна, бежанската криза и др. – Божилов, Й. Доктринални основи на системата за национална сигурност [on-line]: api.sofiaforum.bg/storage/files/post-62444chacae3605483fadbd9c41.pdf. с.6-7.

²¹ Решение на НС от 14.03.2018 г., обн. ДВ бр. 26 от 23.03.2018 г.

²² Министерски съвет. Доклад за състоянието на националната сигурност на Република България през 2022 г. София, 2023 г., с. 15.

²³ Чл. 27, § 2. Директива 2004/38;

Относно изискването за пропорционалност на вътрешна мярка, която ограничава свободата на придвижване: Семов, А. Права на гражданите на ЕС, том II. Правен режим на гражданството на ЕС и свободното движение. С.: УИ „Св. Климент Охридски“, 2013, с. 315–316.

²⁴ Чл.3, ал.2, т. 2 Закон за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност Обн. ДВ. бр. 61 от 11 Август 2015 г., доп. ДВ. бр.15 от 22 февруари 2022 г.

²⁵Така изрично: Сандев, Г. Система и политика на националната сигурност. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2007, с. 98.

²⁶ Официален вестник на ЕС L169 от 26.06.1987 г.; Първата голяма ревизия – една от четирите, които въвеждат изменения в учредителните договори, които също се превръщат в част от общностното право – в този смисъл: Семов, А. Източници на правото на ЕО и ЕС и принципи на прилагането му. С.: Министерство на правосъдието, 2005, с. 20–21.

²⁷ Официален вестник на ЕС № С 191 от 29.07.1992 г.

²⁸ По-подробно проследяване на развитието на европейската политика на сигурност: Петков, К. Перспективи за утвърждаване на България като ефективна част от европейската политика за сигурност и отбрана в: Международни отношения, 2007, с. 69–72.

²⁹ Договорите от Маастрихт и Амстердам. [on-line] <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/bg/sheet/3/%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BE%D1%82-%D0%BC%D0%B0%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B8%D1%85%D1%82-%D0%B8-%D0%B0%D0%BC%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B4%D0%B0%D0%BC>.

³⁰ Официален вестник на ЕС С 191 от 29.07.1992 г.

ния и сигурността. До Договора от Лисабон (чл. 24 ДЕС) тази област на регулация е извън компетентността на ЕС.³¹ По-рано обаче с приемането на Договора от Амстердам³² ЕС извършва голям напредък в изграждането на общностно пространство на свобода, сигурност и правосъдие. Шенгенското законодателство става част от европейската правна система. В институционалната структура на общата политика в областта на външните отношения и сигурността възникват фигурата на Върховен представител на ЕС по тези въпроси, а също и отдел за планиране и ранно предупреждение.³³ Договорът от Амстердам започва да действа две години след приемането му. В същата – 1999 година на 15 и 16 октомври в град Тампере, Финландия, съгласувано правителствените ръководители на държавите членки към онзи момент поставят основите на общата политика на ЕС за миграцията и убежището и приемат първата многогодишна програма. Още тогава контролът на външните граници е въздигнат като гарант за безопасност, в средство за борба с нелегалната миграция и със съпътстващата я престъпна дейност.³⁴ Близко 25 години по-късно в рамките на Новия пакт за миграцията и убежището европейският законодател продължава да разчита на същия контрол, реализиран от граничните органи на държавите членки в национален и общностен интерес чрез обстойната проверка на данните за всяко лице, заловено да пресича

незаконно границите, за гарантиране на сигурността. Проверката³⁵ се извършва в информационните системи, които дават възможност да бъдат установени самоличността на преминаващите и дали те имат криминално минало: ШИС, ВИС, Системата на ЕС за информация за пътуванията и разрешаването им (ETIAS), Системата за влизане/излизане (ЕЕС), ЕВРО-ДАК и Европейската информационна система за съдимост за граждани на трети държави (ECRIS).³⁶

Първата европейска стратегия за сигурност, приета през 2003 година от Европейския съвет, носи заглавието „Сигурна Европа в един по-добър свят“. В текста ѝ са изброени заплахите за сигурността на Европа в този период: тероризъм, разпространение на оръжия за масово унищожение, регионални конфликти, липса на държавност и организирана престъпност, които са определящи за нейните цели. Повече от 20 години по-късно мотото на председателството на Европейския съвет „Сигурност, Европа!“ иска да ни напомни за това, че опасностите още не са преодолени и за това, че гарантирането на сигурността за Европа следва да се върне отново във фокуса.

Географското положение на Република България и членуването ѝ в Европейския съюз и в НАТО основават отговорността на държавата не само за националната ѝ сигурност, но и за тази на съюзно и на международно ниво.

³⁷Новият пакт за миграция и убежище оценя-

³¹ Преглед на развитието на европейското законодателство в областта: Семов, А. Правна система на ЕС. с. 234–242.

³² Официален вестник на ЕС №С 340 от 10.11.1997 г.

³³ Преглед на развитието на нормативната уредба на общата политика в областта на външните отношения и сигурността: Развитие на правната уредба на общата външна политика и политика на сигурност на Европейския съюз от Маастрихт до Лисабон: Рабохчийска, М. Норма, 2017, № 5, 39–73.

³⁴ European council. Presidency conclusions. Tampere European Council. 15 and 16 October 1999, р. 2. Превод мой.

³⁵ Чл. 15 от Регламент (ЕС) 2024/1356 на Европейския парламент и на Съвета от 14 май 2024 година за въвеждане на скрининг на граждани на трети държави на външните граници и за изменение на регламенти (ЕО) № 767/2008, (ЕС) № 2017/2226, (ЕС) № 2018/1240 и (ЕС) № 2019/817; чл. 16, пар. 4 Регламент (ЕС) 2024/1351 на Европейския парламент и на Съвета от 14 май 2024 година относно управлението на убежището и миграцията, за изменение на регламенти (ЕС) 2021/1147 и (ЕС) 2021/1060 и за отмяна на Регламент (ЕС) № 604/2013; съобр. 57 от Регламент (ЕС) 2024/1348 на Европейския парламент и на Съвета от 14 май 2024 година за установяване на обща процедура за международна закрила в Съюза и за отмяна на Директива 2013/32/ЕС.

³⁶ Информационни системи за борба с престъпността и за сигурност по граници на ЕС [on-line]: <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/it-systems-security-justice/>

³⁷ В този смисъл: Илиева, А., Атанасова, А., Чаушева, Л. и др. Нови перспективи за България в европейската политика за съседство. В: БЪЛГАРИЯ в Европейската външна политика и политика

ва опасността, която престъпната дейност по нелегално преминаване на границите и съпътстващите я противоправни прояви възбуждат за отделната държава и за целия Европейски съюз. Извършването на всеобхватна предварителна проверка по външните граници може да ограничи в голяма степен възможността криминалните лица да дебалансируют сигурността в самата държава членка и в Съюза. Отговорността за и при осъществяването на проверката е двойна, едновременно и еднозначна и разлика във фактическото ѝ изражение няма.

БИБЛИОГРАФИЯ//REFERENCES

Дойнова, Д. Системата за националната сигурност на Република България като част от сигурността на Европейския съюз: в Годишник на Стопанска академия „Д.А. Ценов“ Свищов. Том CXXIII, 2020 г./ Doynova, D. Sistemata za natsionalna sigurnost na Republika Bulgaria kato chast ot sigurnostta na Evropeyskia sayuz: v Godishnik na Stopanska akademia „D.A.Tsenov“ Svishtov. Tom CXXIII, 2020,

Илиева, А., Атанасова, А., Чаушева, Л. и др. Нови перспективи за България в европейската политика за съседство. В: БЪЛГАРИЯ в Европейската външна политика и политика за сигурност след 2014 г. – нови инструменти, повече възможности? С.: Център за европейски и народни изследвания. Фондация „Фридрих Еберт“-Бюро България, 2014./ Ilieva, A., Atanasova, A., Chausheva, L. I dr. Novi perspektivi za Bulgaria v evropeyskata politika za sasedstvo. V: BULGARIA v Evropeyskata politika za sigurnost sled 2014 g. – novi instrumenti, poveche vazmozhnosti? S.: Centar za evropeyski i narodni izsledvaniya „Fridrih Ebert“- Byuro Bulgaria, 2014,

Рабохчийска, М. Развитие на правната уредба на общата външна политика и политика на сигурност на Европейския съюз от Маастрихт до Лисабон: Норма, 2017, № 5./ Rabohchiyska, M. Razvitie na pravната uredba na obshtata vanshna politika I politika na sigurnost na Evropeyskia sayuz ot Maastriht do Lisabon: Norma, 2017, № 5,

Петков, К. Перспективи за утвърждаване на България като ефективна част от европейската по-

литика за сигурност и отбрана в: Международни отношения, 2007,

Сандев, Г. Система и политика на националната сигурност. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2007./ Petkov, K. Perspektivi za utvarzhdavane na Bulgaria kato efektivna chast ot evropeyskata politika za sigurnost i otbrana v: Mezhdunarodni otnosheniya, 2007,

Семов, А. Източници на правото на ЕО и ЕС и принципи на прилагането му. С.: Министерство на правосъдието, 2005/ Semov, A. Iztochnici na pravoto na EO i ES i printsipi na prilaganeto mu. S.:Ministerstvo na pravosadieto, 2005,

Семов, А. Права на гражданите на ЕС, том II. Правен режим на гражданството на ЕС и свободното движение. С.: УИ „Св. Климент Охридски“, 2013/ Semov, A. Prava na grazhdanite na ES, tom II. Praven rezhim na grazhdanstvoto na ES i svobodnoto dvizhenie. S: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2013,

Семов, А. Правна система на ЕС. С.:Институт по европейско право, 2017./ Semov, A. Pravna sistema na ES. S.: Institut po evropeysko pravo, 2017,

Божилов, Й.. Доктринални основи на системата за национална сигурност [on-line]: api.sofiaforum.bg/storage/files/post-62444cacae3605483fadbd9c41.pdf./ Bozhilov, Y. Doktrinalni osnovi na sistemata za natsionalna sigurnost,

Spindler, W. 2015: The year of Europe's refugee crisis. 2015. [on-line]. <https://www.unhcr.org/news/stories/2015-year-europes-refugee-crisis>,

Агенция на Европейския съюз в областта на убежището. Доклад за убежището за 2023 г. Резюме. 2023 г./ Agentsia na Evropeyskia sayuz v oblastta na ubezhishteto. Doklad za ubezhishteto za 2023 g. Rezyume.,

European council. Presidency conclusions. Tampere European Council. 15 and 16 October 1999,

Концепция за национална сигурност на Република България. Обн. ДВ бр. 46 от 22 април 1998 г./ Kontseptsia za natsionalna sigurnost na Republika Bulgaria,

Министерски съвет. Доклад за състоянието на националната сигурност на Република България през 2022 г./ Ministerki savet. Doklad za sastoyanieto na natsionalnata sigurnost na Republika Bulgaria,

Национална стратегия по миграция на Република България 2021-2025 г./ Natsionalna strategia po migratsia na Republika Bulgaria.

за сигурност след 2014 г. – нови инструменти, повече възможности? С.: Център за европейски и народни изследвания. Фондация „Фридрих Еберт“-Бюро България, 2014./ Ilieva, A., Atanasova, A., Chausheva, L. I dr. Novi perspektivi za Bulgaria v evropeyskata politika za sasedstvo. V: BULGARIA v Evropeyskata politika za sigurnost sled 2014 g. – novi instrumenti, poveche vazmozhnosti? S.: Centar za evropeyski i narodni izsledvaniya „Fridrih Ebert“- Byuro Bulgaria, 2014, с. 9.